

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEME LA GAE (HL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

DIBATSELA 2016

MEPUTSO: 70

NAKO: Diiri tše 2

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 10.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka DIKAROLO TŠE THARO, e lego YA A, YA B le YA C.

KAROLO YA A: Tekatlhaloganyo (30)

KAROLO YA B: Kakaretšo (10)

KAROLO YA C: Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo (30)

2. Araba dipotšišo KA MOKA.

3. Thoma KAROLO YE NNGWE le YE NNGWE letlakaleng LE LEFSA.

4. Thala mothalo ka morago ga KAROLO YE NNGWE le YE NNGWE.

5. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.

6. Tshela mothalo ka morago ga karabo YE NNGWE le YE NNGWE.

7. Hlokomela mopeleto le tlhamo ya mafoko.

8. Nako yeo e akanywago ge go arabja lephephe le e ka ba ka tsela ye:

KAROLO YA A: Metsotso ye e ka bago ye 50

KAROLO YA B: Metsotso ye e ka bago ye 30

KAROLO YA C: Metsotso ye e ka bago ye 40

9. Ngwala ka bothakga le ka mongwalo wa go balega.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTŠIŠO YA 1**

Bala ka go kitimiša mahlo, ka tsenelelo le tsinkelo ditšweletšwa tša go ngwalwa le tša go bonwa tša ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a go araba dipotšišo.

1.1 SETŠWELETŠWA SA A

POLELO YA TONA YA THUTO NAKONG YA GE A TSEBAGATŠA DIPOELO GO BARUTWANA BA MPHATO WA 12 NGWAGENG WA 2014.	
1	'Barutwana bao le tšweletšego ka dihloro ditlhahlobong tše tša marematlou tša ngwaga wa 2014, lefase ke lepatlelo la lena, sepelang le ye go phethagatša ditoro tša lena. Naga ye e a le hloka. Go bao le sa tšwelelago ka moo le bego le gopotše ka gona, le se ke la itlhoboga. Go sa na le ditsela tše dintši tša go kaonafatša dipoelo goba go tšea tsela ye nngwe ya go kgetha bokamoso. Maemo ao o a hweditšego a dipoelo ga se bofelo bja lefase. Gopolang mmolelo wa gore maleka ga se makgona, makgona ke maboeletša . Kgopelang thušo go barutiši ba lena gammogo le go badiredi ba mmušo.' A realo Tona ya Thuto, e lego yena Mohlomphegi Mohumagadi Angie Motshekga.
2	O tšwetše pele ka gore: 'Go na le dipotšišo tšeo le ipotšišago tšona tšeo le tlogo hwetša dikarabo tša tšona lehono: Ke mokgwa ofe wo o latelwago wa go dira dikgopelo tša tshwaolefsa le tekodišišo ya maphephe a dikarabo? Ka morago ga go hwetša dipoelo, balekwa ba ka dira dikgopelo tša tshwaolefsa le tekodišišo ya maphephe a dikarabo gore ba kgotsofale. Dikgopelo tša mohuta woo di swanetše go dirwa pele ga la 21 Pherekong 2015 goba ka lona letšatši leo. Diforomo tša go dira dikgopelo tše di hwetšwa dikolong le mafelong ao go ngwalelwago ditlhahlobo gona. Tefelo ya tshwaolefsa ke R80, R18 ke ya tekodišišo k aba Kgoro ya Thuto mola R160 e le ya go ikgotsofatša ka go lebelela lephephe la dikarabo. Pele ga ge go ka lebelelwa lephephe la dikarabo, go swanetše go ba go dirilwe tshwaolefsa le tekodišišo.
3	Ke eng seo se dirwago ge dipoelo tša molekwa di sa lokollwe? Le lengwe la mabaka a go dira gore dipoelo tša molekwa di se lokollwe e ka ba bomenetša. Ge molekwa a lemošwa gore dipoelo tša gagwe di ka se lokollwe, o a dumelelwa go ka ikopanya le ofisikgolo ya Profense (lekala la ditlhahlobo). Go ka nyakollwa sekolong le sedikong sa thuto eupša ofisikgolo ya Kgoro ya Thuto ya Profense ke yona e swanetšego go dira dinyakišišo.

4	Ke mokgwa ofe wa go ingwadišetša ditlhahlobo tša tlaleletšo? Ka morago ga go hwetša dipoelo, balekwa bao ba dumeletšwego go ngwala ditlhahlobo tša tlaleletšo ba ka ya go ingwadiša. Letšatši la go tswalela boingwadišo bja ditlhahlobo ke la 21 Pherekong 2015.	35
5	Ke mang yo a nago le maswanedi a go ngwala ditlhahlobo tša tlaleletšo? Balekwa bao ba sa fihlelelago dinyakwa tša go tšwelela empa ba šaletšwe fela ke dithuto tše pedi gore ba hwetše NSC, balekwa bao ba sa kgonago go ngwala ditlhahlobo ka lebaka la bolwetši, lehu la go ama molekwa goba lebaka le lengwe le bohlokwa la go ikgetha. Go nyakega bohlatse bjo bo kgodišago mabakeng ka moka. Balekwa bao ba fihleletšego dinyakwa tša thuto ya godimo fela ba sa fihlelela dinyakwa tša go ikgetha tša Kgoro yeo ba nyakago go ithutela yona le bona ba ka kgopela go ngwala ditlhahlobo tša tlaleletšo.	40 45
6	Ke eng seo se dirwago ge moithuti a nyaka thušo ya mašeleng a go tšwetša dithuto pele? Go na le NSFAS. Mošomo wo mogolo wa lekgotla le ke go adima baithuti mašeleng a go tšwetša dithuto tša bona pele, diyunibesithing le dikholetšheng tša mo Afrika-Borwa. NSFAS e na le mašeleng ao a lekanago dipilione tša diranta tše 9 ao a ka adingwago baithuti.	50 55
7	Ke bomang bao ba nago le maswanedi a go thušega sekhwameng se? Ke badudi ba naga ye, baithuti bao ba sa fetšago lengwalo la tikrii, ge megolo ya batswadi e le ka fase ga R122 000 ka ngwaga le ge batswadi ba sa šome. Mokgopedi wa thušo ye ya mašeleng o swanetše go tšweletša bohlatse bjo bo kgodišago go tšwa seteišeneng sa maphodisa.	60
8	Go na le makala a mangwe a go swana le <i>Funza Lushaka Bursary</i> ao a thušago baithuti ba go ithutela borutiši. Baithuti bao ba thušitšwego ke <i>Funza</i> ka mašeleng, ba ruta dikolong tša mmušo mengwaga ya go lekana le yeo ba hweditšego thušo ya mašeleng. Mohuta wo wa thušo ya mašeleng o fiwa fela bana ba naga ye. Dikgopelo di dirwa fela ka morago ga ge moithuti a amogetšwe yunibesithing ebile a šetše a na le nomoro ya boingwadišo.	65
9	Dirišang dibaka ka moka tšeo le di fiwago, Kgoro ya Thuto le mmušo wa Profense di leka ka maatla go le thuša. Mahlatse a le atele.' A ruma polelo ya gagwe ka go realo.	70

[Mothopo: E fetoletšwe le go amantšhwa go tšwa go *Sowetan*,
7 Pherekong 2014]

- 1.1.1 Polelo ya Tona ya Thuto e lebantšhitše sehlopha sefe sa batho? (1)
- 1.1.2 Go ya ka TEMANA YA 1, na kopano ya mohuta wo e direga nakong efe ya ngwaga, gona ge go diregile eng? (2)
- 1.1.3 Ka ntlha E TEE akaretša ponelopele ya gago mabapi le mmolelo wo o kotofaditšwego. (1)
- 1.1.4 Go tšwa TEMANENG YA 2, efa magato A MABEDI a go kgonthišiša dipoelo ao a ka tšewago gore molekwa a kgotsofale. (2)
- 1.1.5 Ka dintlha TŠE PEDI bapetša diteng tša TEMANA YA 2 le YA 3 o lebeletše go lokollwa ga dipoelo. (2)
- 1.1.6 Hlaloša tshedimošo ya go ikgetha yeo Tona ya Thuto a e tšweletšago TEMANENG YA 4. Ngwala dintlha TŠE THARO. (3)
- 1.1.7 Go ya ka TEMANA YA 5 le 6, akanya mabaka A MABEDI ao a gapeletšago Kgoro ya Thuto go nyaka bohlatse gore balekwa ba ngwale tlhahlobo ya tlaletšo le go hwetša thušo ya mašelang. (2)
- 1.1.8 Tsebo le maitemogelo a gago mabapi le kabo ya thušo ya mašelang a dithuto mo nageng, di nyalelana bjang le diteng tša TEMANA YA 6? Efa mabaka A MARARO. (3)
- 1.1.9 Mabapi le se Tona a se tšweleditšego TEMANENG YA 8, na o bona baithuti ba bantši ba tla kgeregela thušo ya mašelang go tšwa go NSFAS? Thekga karabo ya gago ka mabaka A MABEDI. (2)
- 1.1.10 Hlatholla maikutlo a gago mabapi le polelotlhohleletšo ya Tona ya Thuto. (2)

1.2 SETŠWELETŠWA SA B

[Mothopo: www.google.co.za]

- 1.2.1 Kgetha karabo ya maleba. Seswantšho se se laetša balekwa ba ...
- A ngwala tlhahlobo.
  - B ngwala dipotšišo.
  - C ahlaahla sererwa.
  - D ngangišana. (1)
- 1.2.2 Ka dintlha TŠE THARO bapetša diteng tša SETŠWELETŠWA SA A TEMANENG YA 1 le tša SETŠWELETŠWA SA B. (3)
- 1.2.3 Laetša mabaka A MABEDI ao a gapeletšago morutiši yo go ba ka phapošing ye. (2)
- 1.2.4 Ka dintlha TŠE PEDI bontšha seo se dirago gore balekwa ba apare ka tsela ye. (2)
- 1.2.5 Na o bona peakanyo ya phapoši ye e le ya maleba mabapi le mošomo wo o dirwago ke balekwa? Fahlela ka dintlha TŠE PEDI. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Bala ka go kitimiša mahlo, ka tsenelelo le tsinkelo setšweletšwa se o yago go se akaretša ka go kgoboketša dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tše bohlokwa ka mantšu a gago. Kakaretšo e ngwalwe ka mokgwa wa temana ya mantšu ao a sa fetego a 90.

ELA HLOKO:

1. Akaretša seo mongwadi a se tšweletšago mabapi le ditlamorago tša komelelo ka mantšu ao a sa fetego a 90.
2. Ngwala ka tsela ya temana.
3. Dintlha e be tše 7.
4. Bontšha palo ya mantšu mafelelong a kakaretšo.

SETŠWELETŠWA SA C**KOMELELO**

Ditsebi tša leratadima di fege El Ninō molato wa go tliša komelelo ka Afrika-Borwa. Ee, ke therešo ka gore tlhokego ya pula lebaka le letelele le phišo ya go theletša moloji pelo ke tšona di hloago komelelo. Komelelo ke leswena le legolo la diphedi. Ngwageng wa 2015 Afrika-Borwa e wetšwe ke leuba la komelelo ye šorošoro. Ye e bile komelelo yeo naga e sa kago ya itemogela yona mengwageng ye masometharo ya go feta. Diprofense tše tshela, e lego Kapa-Lebowa, Kapa-Bohlabela, KwaZulu-Natala, Leboa-Bodikela, Mpumalanga le Limpopo ke tšona tšeo di amilwego kudu ke leuba le.

Leswena le le hlakiša balemi kudu ka gobane go ba le tlhaelelo ye kgolo ya meetse le bjang bja go fepa maruo. Balemi ba bantši ba loba maruo ka lebaka la go bolawa ke tlala le lenyora. Tšhelete ye ntši ya balemi e šomišetšwa go reka didirišwa tša go nošetša mašemo le go epa meetse. Mehlare ya dikgong tša go gotša mollo le dikota tša go dira fenešara, mehlare ya dikenya le bjang di fišwa ke mello ya hlaga etšwe di dutše di hlaelela. Diphoofolo tša naga di hwela mollong wo mola tše dingwe di tšhabela mafelong a mangwe. Moya o tšhilafatšwa ke muši wa mello ya hlaga le ditoto tše di bodilego tša diphoofolo tša go šitega. Malwetši e ba a mantši gomme batho ba a lwala; ba a hlokofala. Ba bangwe ba balemi ba gapeletšega go rekiša maruo a bona gantši ka theko ya fase pele ba loba go feta mo.

Ka nako ya komelelo, puno e no ba go jela lehlakeng mola theko ya dijo le yona e eya marung, kudukudu ya lehea le lešweu le le šomišetšwago go dira bupi. Batho ba go itlhakela, bao bogobe e lego sejo sa bona sa ka mehla, ke bona bao komelelo e ba bintšhago ka leoto le tee.

Ka kakaretšo Afrika-Borwa e na le tlhaelelo ye kgolo ya meetse. Mafelong a mangwe komelelo e dira gore diphaephe tša meetse di gope gomme meetse a hlokege le go feta. Badudi ba kgopelwa go šomiša meetse ka hloko gomme yo a sa agelego mantšu a lešaka, o tla fiwa kotlo.

[Boitlhamelo bjo thekgilwego ke dinyakišišo]

KAROLO YA C: DIBOPEGO LE MELAO YA TŠHOMIŠO YA POLELO**POTŠIŠO YA 3**

Lekodišiša papatšo ye ya ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bonwa/bogelwa ka go araba dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA D

[Mothopo: www.google.co.za]

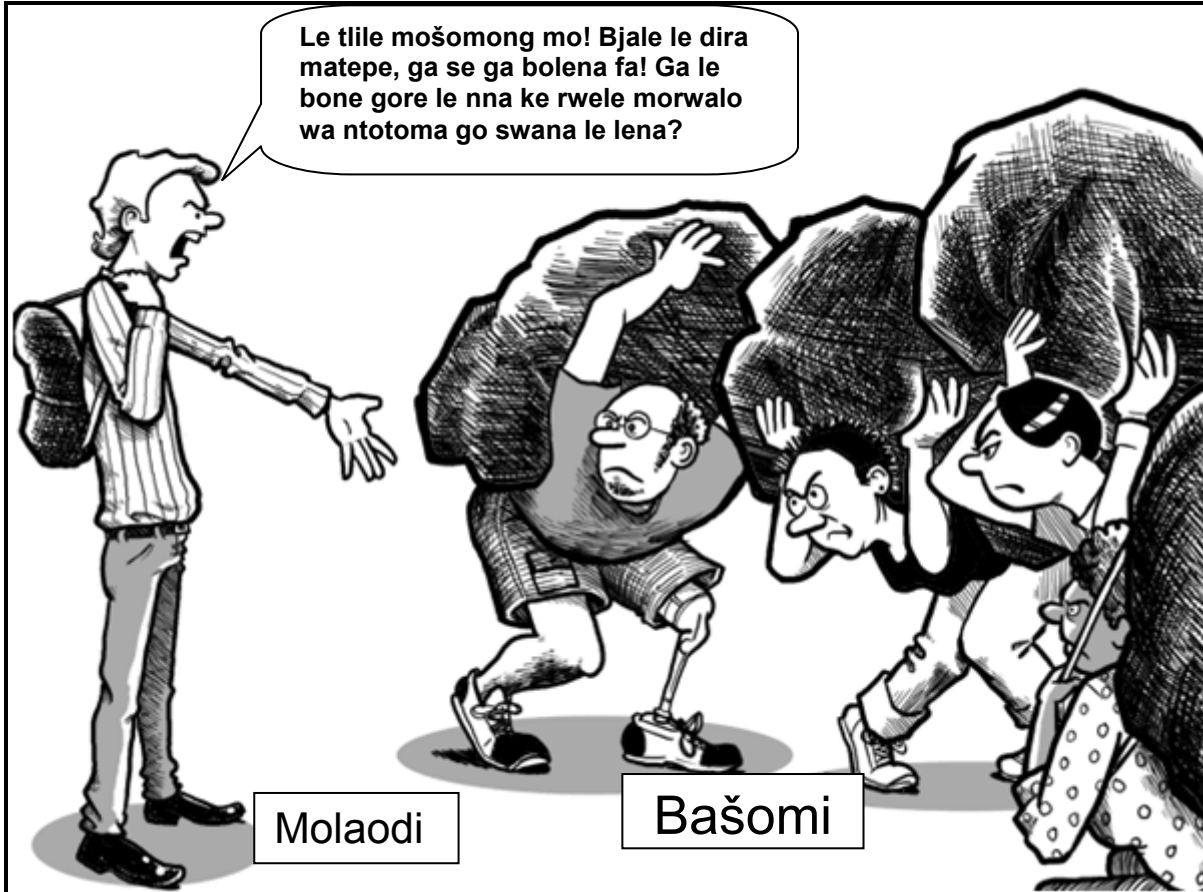
- 3.1 Kgetha karabo ya maleba Leina la setšweletšwa se le bontšhitše papadišantšu ka tsela ye. (1)
- A *Chupps Chupa*
 B *Chuppa Chupps*
 C *Chupa Chups*
 D *Chups Chupas*
- 3.2 Tsopola polelo ya go sekamela ka lehlakoreng le tee mo papatšong ye. (1)
- 3.3 Ka dintlha TŠE PEDI efa phapano yeo e tlišwago ke tirišo ya fonte papatšong. (2)
- 3.4 Na ke lebaka lefe leo le dirago gore ditšhošane di se namele pompong ye? (1)
- 3.5 Efa mabaka A MABEDI ao a dirilego gore mmapatši a se apeše pongpong ya gagwe. (2)
- 3.6 Ke sebetša sefe seo mmapatši a se dirišitšego go goketša bareki mabapi le merero ya maphelo? (1)
- 3.7 Na o a dumela gore ke basadi fela bao ba tsebago dijo tša maemo? (2)

[10]

POTŠIŠO YA 4

Bala ka tsenelelo le tsinkelo khathune ye ya ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bonwa/bogelwa ka go araba dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA E

[Mothopo: *Sunday Sun*, 2 Dibatsela 2013]

- 4.1 Ke eng seo mothadi wa khathune a se laetšago mo khathuneng ye?
 A Kgatelelo ya molaodi.
 B Kgatelelo ya bašomi.
 C Morwalo wa molaodi.
 D Morwalo wa bašomi. (1)
- 4.2 Ntšha leamanyiina o be o fe le tlhalošo ya lona go ya le ka fao le dirišitšwego ka gona mo khathuneng. (2)
- 4.3 Ka ntlha E TEE laetša seo molaodi le bašomi ba swanago ka sona. (1)
- 4.4 Na motho wa leoto la go se itekanele o laetša eng ge a tšweleditšwe ka tsela ye mo khathuneng? Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- 4.5 Ka dintlha TŠE PEDI hlaloša ka moo molaodi a dirišago maatla a boetapele bošaedi ka gona. (2)
- 4.6 Na o bona ditiragalo tša khathune ye di gata ka mošito o tee le bophelo bja ka mo nageng ka morago ga tokologo? Fahlela karabo ya gago ka mabaka A MABEDI. (2)

[10]

POTŠIŠO YA 5

Bala ka kelohloko setšweletšwa se sa ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a kwešišo ya dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo ka go araba dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA F**GO NA LE BOPHELO BJO BOBOTSE KA MORAGO GA DIPHOŠO**

Motho ge a dirile phošo bophelong, ga se bofelo bja lefase. Phošo ke motheo wa bophelo bjo bobotse. **Batho ba ithuta ka bošaedi** bjo bo dirilwego. Mang le mang o lwela gore phošo ye a kilego a e dira e se sa bušeletšwa, sebakeng sa go bušeletšwa, e a lokišwa gwa dirwa tše di swanetšego.

Go ya ka dinyakišišo tšeo di dirilwego mabapi le diphošo tša barutwana, go hweditšwe gore diphošo di fetotše maphelo a barutwana ba bantši. Ba phegelela go fihlelela ditoro tša bona tša bokamoso bja go phadima ntle le go boeletša dipšhešamare tšeo di kilego tša direga. Barutwana bao ba bilego le bana pele ga nako, ba boeletše dikolong ka mafolofolo le maikemišetšo. Go ba batswadi pele ga nako e bile thuto ye kgolo gomme maikarabelo a botswadi a fetotše maphelo a bona. Ba bantši ba barutwana bao ba bilego batswadi pele ga nako bokamoso bja bona bo phadima phadiphadi!

Khuetšo ya segwera ke mpholo. Barutwana bao ba dirilego diphošo ka lebaka la khuetšo ye mpe ya segwera, le bona ba fetogile. Ba lemogile gore segwera sa mogofe wa go thinya sekolong le go diriša diokobatši, ke lehu. Barutiši ba goelela ka mehla gore bokamoso ke kgetho. Ka nnete ba bjala mmung wa go nona. Le ge e le gore ga se barutwana ka moka bao ba fetogago, ge e le naga ye, e na le bafsa ba go ba le tsebe.

[Mothopo: Boitlhamelo]

- 5.1 Bontšha tše di latelago go tšwa go sehlophantšu se se kotofaditšwego: Lediri le lehlathi. (2)
- 5.2 Ngwala modirišo wo o latelago ka kganetšo:
'Go ba batswadi pele ga nako.' (1)
- 5.3 Efa mošomo wa leekiši leo le dirišitšwego setšweletšweng. (1)
- 5.4 Hlaloša sebopego sa sehlophantšu seo se thaletšwego. (2)
- 5.5 Šomiša lentšu le 'phadima' mafokong A MABEDI go laetša gore le na le ditlhalošo tše pedi. (2)
- 5.6 Hlaloša gore leba ke eng o be o fe le mohuta wa leba leo le dirišitšwego sekafokong se: 'bokamoso ke kgetho'. (2)

[10]

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 30
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 70